

JACQUES BOUCHARD, *Nicolae Mavrocordat. Domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680-1730)*, București, Editura Omonia, 2006, 187 p.

Imaginea-clișeu a lui Nicolae Mavrocordat în istoriografia română este aceea a domnului care a inaugurat regimul fanariot în Moldova și Țara Românească. Responsabilitatea sa în surghiunirea, urmată de uciderea de otomani, a mitropolitului-cărturar Antim Ivireanul a îngroșat umbra care acoperea chipul voievodului.

În realitate, Nicolae Mavrocordat a fost o personalitate complexă: mandatar al Imperiului otoman, având drept misiune consolidarea controlului acestuia asupra celor două principate, el a fost începătorul acelei politici de reformă care a caracterizat „secolul fanariot” și l-a determinat pe Nicolae Iorga să denumească volumul consacrat acestei epoci din ultima sa *Istorie a românilor* (vol. VII): „Reformatorii”.

Nicolae Mavrocordat a fost însă și un om de vastă cultură, autor el însuși al unei opere variate, între care se disting două scrieri: *Despre îndatoriri* – „primul manual fanariot care se ocupă atât cu suveranitatea și supremația legii, cât și cu îndatoririle principilor și cetățenilor” (p. 69), și *Răgazurile lui Filotheu* – „prima încercare de creație românească din literatura neogreacă” (p. 73). De remarcat o coincidență semnificativă, dacă se are în vedere faptul că Filotheu și amicii săi întâlnesc trei călători „persani” – doar în aparență – : „Acest roman filosofic a fost scris între 1717 și 1720, exact în aceeași vreme în care Montesquieu își redacta *Scrisorile persane*” (p. 73).

Cartea lui Jacques Bouchard, profesor la Universitatea din Montreal și la Universitatea McGill, este o culegere de 14 studii, tipărite în diverse periodice și volume, între anii 1977 și 2003, consacrate ipostazei de om de litere a lui Nicolae Mavrocordat. În toate contribuțiile sale, Jacques Bouchard face dovada unei erudiții, care, în istoriografia română, l-ar plasa în descendența lui Demosthene Russo.

Două sunt, în opinia noastră, meritele acestui volum. În primul rând, el reconstituie activitatea de autor a lui Nicolae Mavrocordat, în cadrul căreia s-au înregistrat cele două „premiere” menționate mai sus. Scrierile lui Nicolae Mavrocordat sunt integrate contextului cultural al perioadei în care au fost elaborate, astfel că cititorului i se conturează dimensiunile neo-elenice și europene ale operei domnului fanariot. În al doilea rând, Jacques Bouchard abordează o problemă de cel mai mare interes, aceea a luminismului timpuriu în lumea greacă și în țările române, și oferă o periodizare care merită o discuție aprofundată. (Autorul a reluat această periodizare în studiul *L'Aube des Lumières dans les pays roumains*, „La Revue historique”, vol. II, 2005, Atena, p. 31-51).

Periodizarea luminismului timpuriu în țările române, propusă de profesorul canadian, se înfățișează astfel: Biserica triumfătoare (1680-1710); absolutismul rațional (1710-1730); despotismul luminat (1730-1780); Biserica luptătoare (1695-1780). Câteva precizări sunt absolut necesare: anul 1680 nu este numai cel al nașterii lui Nicolae Mavrocordat, ci și anul apariției *Psaltirii slavo-române* a lui Dosoftei, cu traducerea psalmilor în limba română; 1710 este considerat de autor începutul regimului fanariot (prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova, unde a sosit în ianuarie 1710, stil vechi); 1730 – moartea lui Nicolae Mavrocordat; 1780 – apariția *Pravilniceștii Condici* a lui Alexandru Ipsilanti și a gramaticii limbii române a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai; ultima perioadă (1695-1780) are în vedere situația din Transilvania, unde Biserica Unită a jucat un rol esențial în geneza luminismului.

Nu vom intra aici într-o discuție asupra limitelor cronologice ale periodizării. O rectificare: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, amintită mai sus, nu este „prima gramatică a limbii române” (p. 5), acest „record” revenind celei întocmite de Dimitrie Eustatievici (vezi *Gramatica românească, 1757. Prima gramatică a limbii române*, editor N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969; vezi și Jacques Bouchard, *L'Aube des Lumières*, și urm., p. 45, nota 67).

Credem totuși că o discuție asupra periodizării propuse de autor trebuie să abordeze cel puțin două probleme: mai întâi, conținutul și difuzarea ideilor luminismului timpuriu în societatea moldo-munteană, în secolul al XVIII-lea; în al doilea rând, raportul dintre „rațiune” și „rațiunea de stat” în desfășurarea politicii de reformă (vezi, în această privință, observațiile lui Robert Mandrou, *L'Europe „absolutiste”. Raison et raison d'État, 1649-1775*, Paris, Fayard, 1977). În ce ne privește, credem că primatul a aparținut rațiunii de stat și că la baza politicii de reformă a domnilor fanarioți s-au aflat eforturile lor de a consolida și spori potențialul demo-fiscal al principatelor române. Din sectorul fiscal, reforma s-a extins în domeniile social, administrativ, judecătoresc și cultural.

Studiile lui Jacques Bouchard îmbogățesc substanțial cunoștințele despre Nicolae Mavrocordat, epoca sa și luminismul timpuriu, și invită pe istoricii români la o regândire a problematicei luminismului și a secolului fanariot.

Florin Constantiniu

LIVIU BRĂTESCU, MIHAI CHIPER (coordonatori), *Conservatorismul românesc. Origini, evoluții, perspective*, Editura Pim, Iași, 2008, 236 p.

Apărut în 2008, la editura Pim, volumul *Conservatorismul românesc. Origini, evoluții, perspective* se înscrie pe linia cercetărilor celor doi coordonatori, Liviu Brătescu și Mihai Chiper, cercetători la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”. Volumul pare să fi apărut dintr-o necesitate istoriografică, în condițiile în care conservatorismul, al doilea curent politic major al modernității românești, nu a beneficiat de o atenție prea mare din partea istoriografiei române.

Volumul este structurat în cinci teme, fiecare dintre ele cuprinzând articole ale unor specialiști din mai multe centre universitare și din domenii diferite: istorie, politologie, științe politice. Prima temă, *Biografii și certitudini*, cuprinde trei articole, în care sunt analizate biografiile unor personalități conservatoare. Astfel, Dan Drăghia prezintă câteva date despre cariera politică a lui Constantin George Dissescu, observând că acesta a intrat propriu-zis în politică în anul 1884 și a debutat ca politician în tabăra liberală. A fost unul dintre cei care l-au urmat pe Take Ionescu, la începutul secolului al XX-lea, formând Partidul Conservator-Democrat. Laurențiu Vlad prezintă aspecte din viața politică și familială a lui Constantin N. Brăiloiu (1809-1889), remarcând că funcțiile publice din deceniile al IV-lea și al VI-lea ale secolului al XIX-lea au pregătit intrarea acestuia în politica militantă în rândul conservatorilor munteni, regăsindu-se printre deputații, senatorii sau miniștrii perioadei 1859-1876. În opinia autorului, Constantin Brăiloiu a fost un susținător al ordinii legale, chiar dacă în anii tinereții fusese tentat de sentimente umanitariste. Mihai Sorin Rădulescu, apreciatul genealogist, aduce în rândurile articolului său contribuții la genealogia familiei lui Take Ionescu, insitând atât asupra părinților cunoscutului om politic, cât și asupra fraților săi, prezentând informații despre căsătoriile acestora. În ceea ce îl privește pe Take Ionescu, acesta a fost căsătorit de două ori: prima dată în noiembrie 1881, cu o englezoaică, Elisabeth Richards, iar a doua oară în 1919, cu Adina Olmazu, care fusese căsătorită mai întâi cu Dumitru Codrescu, de care a divorțat, apoi cu Take Ionescu și după moartea acestuia cu principele polonez Jean Korybut Woroniecki.

Al doilea grup de studii, *Guvernări conservatoare*, cuprinde articole ce vizează viața politică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul celui următor. Astfel, Silvia Marton urmărește disputele din anii 1866-1867 privind bugetul, finanțele și politicile economice în Parlamentul României, observând punctele de vedere diferite ale liberalilor și conservatorilor privind cele două tipuri de dezvoltare economică apreciate a fi potrivite pentru națiunea română: protecționismul și liberul schimb. Sorin Liviu Damean analizează prezența conservatorilor pe scena politică românească în primul deceniu de după instaurarea monarhiei constituționale. Acesta observă că, dacă în perioada 1866-1871 conservatorii au avut o evoluție lentă și fără zguduiri, perioada anilor 1871-1876 a fost deosebit de fructuoasă în plan legislativ (îmbunătățirea legii de organizare a armatei,